

Adam Dziurok

Biskup Stanisław Adamski w materiałach SB

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 39/2, 429-437

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ADAM DZIUROK

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

BISKUP STANISŁAW ADAMSKI W MATERIAŁACH SB

Zwalczanie „wrogiej działalności kleru” należało przez cały okres Polski Ludowej do jednych z najważniejszych zadań aparatu bezpieczeństwa. Nad wyraz skrupulatnie gromadzono wszelkie materiały w celu „zapobiegania, rozpoznawania i wykrywania wrogiej działalności”. W połowie 1963 r., rok po powołaniu odrębnego Departamentu IV Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, postanowiono założyć na każdego księdza świeckiego, księdza zakonnego, alumna seminarium świeckiego i zakonnego specjalne „teczki ewidencji operacyjnej na księdza”. Poza lepszą organizacją pracy istotnym argumentem przemawiającym za prowadzeniem takiej ewidencji było to, iż „każdy ksiądz jest nosicielem obcej nam ideologii, że kler stanowi jedyny oficjalny i zorganizowany ośrodek opozycji ideologicznej, że poważny procent jego reprezentantów w różnych okresach wkracza na drogę opozycji politycznej, że nie mała grupa stale para się działalnością antysocjalistyczną, że notujemy wystąpienia wręcz wrogie”¹. Teczka na księdza (zwana TEOK lub w żargonie funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa TONK) stanowić miała „fotografię jego działalności społeczno-politycznej i ideologicznej z przejrzystym dokumentowaniem jej”². Choć początki ewidencjonowania duchowieństwa sięgają 1946 r., to dopiero zarządzenie z 6 VI 1963 r.³ przewidywało zakładanie i prowadzenie teczek na każdego księdza (i kleryka – od momentu wstąpienia do seminarium). Wydziały IV KW MO miały założyć TEOK-i na swoim terenie do 31 XII 1963 r. Terminu tego, odnośnie do kwestionariusza bp. Stanisława Adamskiego funkcjonariusze z katowickiej „Czwórki” dotrzyмали – ankietę wypełnił już 11 IX 1963 r. kpt. Józef Cichoń, zaś sprawdził dzień później zastępca naczelnika Wydziału IV mjr Zygmunt Nikiel⁴. Tzw. „teczka na księdza” składać się miała z dwóch części, zawierających: w części I: „kwestionariusz personalny, wyniki sprawdzenia w Biurze „C” MSW, KG MO i Rejestrze Skazanych Ministerstwa Sprawiedliwości – księdza oraz osób figurujących w kwestionariuszu personalnym, wzory pisma maszynowego maszyn stanowiących własność księdza oraz maszyn, do których ma dostęp w parafii, fotokopię ankiety personalnej z B[iura] D[owodów] O[sobistych], wykaz tajnych współpracowników i kontaktów obywatelskich, posia-

¹ Tezy do wykładu na temat „Teczka ewidencji na księdza”, opracowane w Departamencie IV MSW, 11 VI 1963 r. [w:] *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1945–1989*, red. A. Dziurok, Warszawa 2004, s. 331–335.

² Tamże, s. 332.

³ Instrukcja nr 002/63 dyrektora Departamentu IV i dyrektora Biura „C” z dnia 6 lipca 1963 r. o zasadach i trybie prowadzenia ewidencji i dokumentowania działalności kleru katolickiego. *Metody pracy operacyjnej...*, s. 338–345.

⁴ Zygmunt Nikiel był I zastępcą naczelnika Wydziału IV SB KW MO w Katowicach od 1 VII 1962 do 30 VI 1969. Ł. Marek, *Wydział IV SB KW MO/WUSW w Katowicach (1962–1989)*, „Aparat represji w Polsce Ludowej” 2006, t. 3 (w druku).

dających dotarcie do figuranta (pseudonimami)”, a w części II: „arkusz kronikarski bieżących materiałów operacyjnych, arkusz kronikarski z dokumentów „W” [perlustracja korespondencji], PT [podsluch telefoniczny], PP [podsluch pokojowy], Biura „B” [obserwacja] itp., plany przedsięwzięć, wynikające z potrzeb operacyjnego rozpracowania księdza”. W świetle tego zarządzenia „teczka” biskupa Adamskiego, przechowywana w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie, prezentuje się nad wyraz skromnie⁵. Zasadniczą jej część stanowi 20-stronicowy kwestionariusz personalny, który zawiera 41 punktów w sposób drobiazgowy odnoszących się nie tylko do podstawowych danych biograficznych, przebiegu „kariery”, ale także np. dane o rodzicach i rodzeństwie, cechach charakteru, wyjazdach zagranicznych itp. (niniejszy kwestionariusz prezentujemy poniżej). Poza ankietą w teczkę znalazły się m.in.: notatka o przebiegu uroczystości kościelnych z okazji 90. urodzin bp. Adamskiego (21 IV 1965 r.), powitanie bp. Adamskiego w Piekarach (22 V 1966 r. „o godz. 15.05”), stenogram „przemówienia” biskupa wygłoszonego w Piekarach Śląskich (22 V 1966 r. „o godz. 15.52”), odpisy trzech listów pasterskich biskupów katowickich z lat 1966–1967, okólnik kurii pt. „Zgon Włodarza Diecezji Katowickiej Ks. Biskupa Stanisława Adamskiego 1875–1967” oraz odpis testamentu zmarłego bp. Adamskiego. Warto wspomnieć, że w momencie zakładania teczek, bp Stanisław Adamski miał już 88 lat i od kilkunastu lat był poważnie chory. Zauważono jednak, że choć „obecnie działalności żadnej nie prowadzi”, to „jego podpis jest wykorzystywany do firmowania tych dokumentów i listów pasterskich, które mogą pociągnąć za sobą konsekwencje i represje”.

Prezentowany materiał nie jest oczywiście jedynym śladem zainteresowania aparatu bezpieczeństwa osobą bp. Adamskiego⁶. Jak czytamy w kwestionariuszu, „Od 1945 r. jako ordynariusz diecezji pozostawał w stałym zainteresowaniu operacyjnym, w ramach różnych kategorii spraw”. W katowickim archiwum IPN zachowało się m.in. 11 tomów akt zatytułowanych „Materiały dot. bpa Stanisława Adamskiego i osób przechodzących w sprawie” (z tego tomy 1–5 dotyczą samego biskupa)⁷. Zachowane dokumenty pokazują, że „figurant” Adamski, aż do swojej śmierci w listopadzie 1967 r., uznawany był przez władze komunistyczne za jednego z największych wrogów systemu wśród duchowieństwa.

* * *

⁵ AIPN, sygn. IPN 0639/71, bp Stanisław Adamski [informacje na teczkę: *bp Adamski Stanisław zmarł 12 XI 1967 r., Teczka zawiera: kwestionariusz, informacje, notatki, kazania za lata 1965–1967*].

⁶ Prawdopodobnie po wejściu zarządzenia o zakładaniu teczek ewidencji na biskupa (tzw. TEOB) również bp. Adamskiemu założono taką ewidencję. Prowadzenie teczek ewidencji operacyjnej na biskupa (TEOB) regulowała instrukcja z 23 XII 1963 r. i instrukcja nr 007/66 dyrektora Departamentu IV z 28 IV 1966 r. o zasadzie i trybie prowadzenia ewidencji i dokumentacji działalności biskupów. *Metody pracy operacyjnej...*, s. 352–355.

⁷ Kilka dokumentów z tych materiałów (m.in. Postanowienie o założeniu sprawy ewidencyjno-obserwacyjnej na bp. Stanisława Adamskiego z maja 1955 r., Plan agencyjno-operacyjnych przedsięwzięć do sprawy bp. Stanisława Adamskiego) opublikowano w tomie: *Represje wobec duchowieństwa górnośląskiego w latach 1939–1956 w dokumentach*, wybór, wstęp i oprac. K. Banaś, A. Dziurok, Katowice 2003.

TAJNE*Egz. nr 1*

[z lewej strony zdjęcie bp Stanisława Adamskiego]

*Numer ewidencyjny teczki**Seria i nr dowodu osobistegoPCD-515772**Wydany przez Komendę Pow. M.O. Szamotuły*

KWESTIONARIUSZ PERSONALNY KLERU ŚWIECKIEGO I ZAKONNEGO

1. Nazwisko *Adamski* Imiona *Stanisław*
Poprzednie nazwisko Pseudonimy
2. Data i miejsce urodzenia *12.IV.1875 r. Zielona Góra, pow. Szamotuły, woj. Poznań*
3. Imiona rodziców i nazwisko panieńskie matki*Piotr, Józefa z d. Wasilewska*
4. Pochodzenie społeczne *robotnicze*
5. Narodowość i obywatelstwo ... *polskie*
6. Stosunek do służby wojskowej, nr książeczki wojskowej, wydana przez WKR
..... *zwolniony ze służby wojskowej*
7. Miejsce zamieszkania *Katowice, ul. Francuska 47, parafia Chrystusa Króla w Katowicach, dekanat katowicki, diecezja katowicka*
8. Wykształcenie ogólne świeckie
a) *średnie Gimnazjum św. Magdaleny w Poznaniu ukończone w 1896 r. (parafia, dekanat, diecezja lub prowincja)*
b) *wyższe (rodzaj, nazwa uczelni, posiadane stopnie naukowe)*
9. Wykształcenie duchowne:
a) *seminarium Wyższe Seminarium Duchowne w Poznaniu, ukończono w 1899 r.*
b) *studia specjalistyczne*
10. Znajomość języków obcych*niemiecki-łacina*
11. Cechy charakteru, uzdolnienia, zainteresowania, nałogi itp.
W latach młodszych był dobrym organizatorem tak życia religijnego, jak i społeczno-politycznego, o czym świadczy jego działalność w życiu społ.-politycznym na przestrzeni 50-ciu lat. Od 1948 r. jest obłożnie chory tak, że nie prowadzi żadnej działalności. Jako człowiek w podeszłym wieku robi się dziecinnością, traci często pamięć.
12. Stan zdrowia *obłożnie chory, paraliż kończyn dolnych, postępujące osłabienie wzroku i słuchu.*
13. Stan majątkowy
a) *nieruchomości (opis) nie posiada.*

k. 2 b) *ruchomości (telewizor, samochód, motocykl – nr rejestracyjny, maszyny rolnicze, powielacz, magnetofon, maszyna do pisania, projektor filmowy, aparat fotograficzny itp.)telewizor, maszyna do pisania, aparat radiowy, księgozbiór.*

13. Wyjazd za granicę

L.p.	państwo	data wyjazdu	data powrotu	cel
1.	USA	1919	1920	Misje dyplomatyczne
2.	Od 1945 r. za	granice nie	wyjeżdżał	

14. *Przyjazdy osób z zagranicy – [w formie tabeli: l.p., imię i nazwisko, zawód, stanowisko, funkcja, cel, data pobytu, państwo]*

ks. Jan Skowronek prof. Uniwersytetu Katolickiego w Chile, odwiedziny w 1960 r.

16. Przebieg pracy duszpasterskiej (pobytu w zakonie)

okres		Nazwa parafii (obiektu sakralnego)	Siedziba (dekanat, diecezja, prowincja)	Stanowisko i funkcje
od	do			
1899 r.	1900 r.	Parafia św. Trójcy	Gniezno, dekanat, gnieźnieński, die- cezja gnieźnieńska	wikary
1901 r.	1904 r.	Katedra gnieźnień- ska	Gniezno	wikary
1904 r.	1911 r.	Kuria diecezjalna	Poznań, kuria die- cezjalna	sekretarz gen. Die- cezjalnego Związku Katol. Robotników Polskich.
1911 r.	1919 r.	Księgarnia św. Wojciecha	Poznań	dyrektor.
1919 r.	1920 r.	Naczelna Rada Ludowa	Poznań	poseł do Sejmu z ra- mienia S.Ch. prezes.
1920 r.	1930 r.	Kapituła Metropolitarzna	Poznań	infulat – prepozyt.
1930 r.	1941 r.	Kuria katowicka	Katowice	ordynariusz.
1941 r.	1943 r.	Kuria krakowska	Kraków	Ordynariusz kurii ka- towickiej /przebywał tam na wygnaniu/
1943 r.	1944 r.	Kuria częstochow- ska	Warszawa	Wysiedlony
1944 r.	1945 r.		Częstochowa	ordynariusz kurii ka- towickiej /przebywał na wygnaniu/
1945 r.		Diecezja katowicka	Katowice	ordynariusz.

16. *Działalność katechetyczna [w formie tabeli: – czasokres pełnienia funkcji katechety, – miejscowość, rodzaj lokalu punktu katechetycznego, – data rejestracji lub zgłoszenia punktu, – data zawarcia umowy z Kuratorium lub Inspekt. Oświaty – 4 pola, tabela pusta – przyp. A.D.]*

17. *Inne zajęcia i funkcje*
18. *Współpraca z prasą i wydawnictwami katolickimi oraz prasą i wydawnictwami świeckimi*
19. *Publikacje prasowe, radiowe (prasy i rozgłośni krajowych i zagranicznych) na temat figuranta*
20. *Tytuły i godności, odznaczenia kościelne (zakonne).....biskupem mianowany został 2.IX.1930 r., konsekrowany 26.X.1930 r.....*
w 1959 r. otrzymał tytuł i godność kościelną z Watykanu z okazji 60-lecia kapłaństwa „honorowy członek tronu papieskiego”.....
21. *Kary kościelne (data i przyczyny ukarania).....*
22. *Stosunek do kurii (przełożonych zakonnych).....*
23. *Opinia kurii (przełożonych zakonnych).....*
24. *Uzyskane od państwa zapomogi i ulgi:*
a) na kościół [w formie tabeli: – instytucja przyznająca, data przyznania, kwota, cel, uwagi – pusta]
b) na cele osobiste [w formie tabeli: – instytucja przyznająca, data przyznania, kwota, cel, uwagi – tabela pusta – A.D.]
c) odszkodowania z PZU
[w formie tabeli: – rodzaj odszkodowania (z jakiego tytułu), kwota, uwagi – 3 pola – tabela pusta – A.D.]
25. *Dane o rodzicach (ojciec, matka) żyjących [forma tabeli]*
Nazwisko, imię [nie podano – tylko informacja w obu kolumnach: nie żyje]
Data i miejsce urodzenia, narodowość obywatelstwo, wyznanie, pochodzenie społeczne, przynależność partyjna, udział w organizacjach społecznych,
Źródła utrzymania, majątek, działalność społeczno-polityczna, zawód, stanowisko (do 1939 r., 1939–1945, po 1945 r.)
Czy był lub jest rozpracowywany (przez jaką jednostkę, powód, nr sprawy)
Karalność sądowa (data, sąd – instancja)
Dokładny adres obecny
Charakter utrzymywanych stosunków z figurantem (pomoc materialna, nieporozumienia itp.)

26. *Dane o rodzeństwie (siostra, brat) żyjącym*

<i>Nazwisko, imię</i>	<i>Adamski Jan</i>	<i>Adamski Walerian</i>
<i>Data i miejsce urodzenia</i>	<i>3.V. 1887 r. Zielona Góra pow. Szamotuły</i>	<i>1885, Zielona Góra pow. Szamotuły</i>
<i>Narodowość obywatelstwo, wyznanie</i>	<i>polskie rzym-kat.</i>	<i>polskie rzym-kat.</i>
<i>Pochodzenie społeczne</i>	<i>robotnicze</i>	<i>robotnicze</i>

<i>Przynależność partyjna, udział w organizacjach społecznych</i>			
<i>Źródła utrzymania, majątek, działalność społeczno-polityczna, zawód, stanowisko</i>	<i>do 1939 r.</i>		<i>generalny sekretarz Ogólno-krajowego Zw. Młodzieży Katolickiej w Poznaniu. Stowarzyszenie Akcji Katolickiej</i>
	<i>1939–1945</i>		<i>Kierownik oddziału młodzieżowego A.K. w Poznaniu. W 1944 r. aresztowany przez okupanta i osadzony w obozie koncentracyjnym</i>
	<i>po 1945 r.</i>	<i>profesor mikrobiologii Uniwersytetu w Poznaniu /obecnie emeryt/</i>	<i>kanonik katedralny przy kurii w Poznaniu /obecnie emeryt/</i>
<i>Czy był lub jest rozpracowywany (przez jaką jednostkę, powód, nr sprawy)</i>			
<i>Karalność sądowa (data, sąd – instancja)</i>			
<i>Dokładny adres obecny</i>		<i>Poznań, ul. Wielkopolska Nr 29</i>	<i>Dom Emerytów przy kurii w Poznaniu</i>
<i>Charakter utrzymywanych stosunków z figurantem (pomoc materialna, nieporozumienia itp.)</i>		<i>Kontakty rodzinne dobre, odwiedza biskupa w Katowicach</i>	<i>kontakty rodzinne</i>

27. *Bliższe kontakty przyjacielskie i towarzyskie:*

a) *w kraju [w formie tabeli: nazwisko i imię, zawód, stanowisko, adres, forma kontaktu – przyp. A.D.]*

kontaktów nie utrzymuje

b) *za granicą [w formie tabeli: nazwisko i imię, zawód, stanowisko, adres, forma kontaktu – tabela pusta – przyp. A.D.]*

28. *Osoby wykorzystywane do łączności prywatnej i służbowej*

<i>L.p.</i>	<i>nazwisko i imię</i>	<i>miejsce zamieszkania</i>	<i>zakres wykorzystywania</i>
-------------	------------------------	-----------------------------	-------------------------------

1	ks. Józef Kuraszko	Katowice, ul.	kapelan
2.	ks. Stanisław Szymecki	Francuska 47 Katowice, ul. Francuska 47	b. kapelan
3.	ks. Romuald Rak	Katowice, ul. Francuska 47	kanclerz kurii

29. Przynależność do organizacji społecznych i politycznych

a) przed 1939 r.

L.p.	Nazwa organizacji	Okres przynależności	Stopień lub funkcja	Uwagi
1.	Stow. Młodych Przemysłowców	1900–1904 r.	sekretarz	
2.	Stow. Polskich Robotników Katolickich	1900–1904 r.	przewodniczący	
3.	Diecezjalny Związek Katolickich Robotników Polskich w Poznaniu	1904–1910 r.	sekretarz generalny	
4.	Towarzystwo Czytelni Ludowych	1904–1910 r.	czł. zarządu	
5.	Sejmik Spółek	1906–	prezes	
6.	Zw. Spółdzielni Zarobkowych i Gospodarczych w Poznaniu	1910–1927 r.	prezes	
7.	Unia Związków Spółdzielczych Nacz. Rada Ludowa	1910–1927 r.	prezes	
8.	Stronictwo Chrześc.	1918 r.	przedstawiciel	
9.	Demokracji	1919–1939 r.	prezes – poseł na sejm	

b) od 1939 r.–45 r.

L.p.	Nazwa organizacji	Okres przynależności	Stopień lub funkcja	Uwagi
	W życiu społeczno – politycznym udziału nie brał			

k. 7 v

c) po wyzwoleniu

L.p.	Nazwa organizacji	Okres przynależności	Stopień lub funkcja	Uwagi
	Od wyzwolenia do chwili obecnej w życiu społ-politycznym udziału nie bierze			

30. Czy był lub jest sympatykiem społecznie postępowych organizacji katolickich – jakich? kiedy?..... Nie był i nie jest sympatykiem postępowych organizacji kościelnych

31. Odznaczenia państwowe [w formie tabeli: nazwa odznaczenia, powód nadania, data nadania, przez kogo nadane – A.D.]

.....Nie posiada

32. Dotychczasowa postawa i działalność społeczno-polityczna (pozytywna, bierna, negatywna) charakteryzujące ją przejawy, wypowiedzi, wystąpienia itp.

Data	Treść	Nr dok.	Uwagi
	<i>Postawa wroga.</i>		
1900–1925 r.	<i>specjalizował się w wojew. poznańskim w rozbijaniu postępowego ruchu społecznego, zwłaszcza robotniczego i jego klerykalnej penetracji.</i>		<i>Broszura o działalności społ.-politycznej wymienionego</i>
1925–1939 r.	<i>Działacz chadecji, uległy sanacji, akcjonariusz spółek kapitalistycznych na Śląsku, wojujący antykomunista.</i>		<i>-II-</i>
1940 r.	<i>Jako ordynariusz wydaje odezwę do wiernych diecezji katowickiej, w której wskazuje posłuszeństwo okupantowi i wzywa do przyjmowania narodowości niemieckiej – oryginalna odezwa w języku niemieckim.</i>		<i>teczka pomocnicza</i>
1945–1952 r.	<i>Pozostaje na antyludowych pozycjach, nie uznaje przemian P.R.L., ocenia je jako przejściowe. Toleruje antypaństwowe poczynania reakcyjnego kleru i sam w wystąpieniach daje upust bezsilnej niechęci do nowego ustroju.</i>		<i>teczka pomocnicza</i>
1952 r.	<i>Podpisuje antypaństwowe wezwanie do zbiórki podpisów przeciwko wyprowadzeniu religii ze szkół. Obecnie działalności żadnej nie prowadzi. Jego podpis jest wykorzystywany do firmowania tych dokumentów i listów pasterskich, które mogą pociągnąć za sobą konsekwencje i represje.</i>		<i>teczka pomocnicza</i>

33. Karalność

a) Sądowa

L.p.	Data wyroku	Siedziba i instancja organu sądowego	Wymiar kary	Kwalifikacja przestępstwa	Nr akt sprawy
	<i>Sądownie nie był karany</i>				

b) Administracyjna

L.p.	Data wyroku	Siedziba i instancja organu sądowego	Wymiar kary	Kwalifikacja przestępstwa	Nr akt sprawy
1.	14.11.52 r.	Komisja Specjalna w Katowicach	5 lat pozbawienia prawa pobytu w wojew. katowickim	za zorganizowanie bezprawnej akcji petycyjnej o prowokacyjnym charakterze	

34. Czy był pozyskiwany, przez kogo, kiedy. Przyczyny nie wyrażenia zgody na współpracę (dotyczy osób nie pozostających obecnie na kontakcie).

.....Do współpracy nie był pozyskiwany.

35. Powód zerwania współpracy (w wypadku gdy współpracował)

36. Czy był rozpracowywany, nr sprawy, kryptonim, nr archiwalny, powód rozpracowywania, zaniechania sprawy itp.

Od 1945 r. jako ordynariusz diecezji pozostawał w stałym zainteresowaniu operacyjnym, w ramach różnych kategorii spraw. Materiały skomasowano w archiwum Wydziału „C” w Katowicach.

37. Czy był zatrzymany, ostrzegany profilaktycznie, kiedy, przyczyny, skutek:

W 1952 r. przeprowadzono z nim rozmowę ostrzegawczą. Podstawą do przeprowadzonej rozmowy była zorganizowana akcja wspomniana w p-cie 33b. Rozmowa ta nie przyniosła pożądanych wyników, a jeszcze gorzej zaostrzyła sytuację. W związku z tym sprawę przejęła Komisja Specjalna i orzekła – jak w p-cie 33b.

38. Rysopis:

Wzrost165 cm.... twarzokrągła..... oczypiwne....

włosybujno-siwe..... nos..... Prosty...

znaki szczególne..... otyły – sparaliżowane kończyny dolne.

39. Do niniejszego kwestionariusza załączyć należy:

a) fotokopię ankiety personalnej złożonej w BDO,

b) próbki pisma maszynowego, maszyn pozostających w zasięgu księdza,

c) plan zajmowanego budynku (pomieszczenia)

40. Kwestionariusz wypełnił

Cichoń Józef – kpt. st. ofic. oper. Grupy I Wydziału IV,
Katowice 11 IX 1963 (miejscowość i data wypełnienia)

41. Kwestionariusz sprawdził

Nikiel Zygmunt – mjr, Z-ca Naczelnika Wydziału IV [podpis nieczytelny]
Katowice 12 IX 1963

(miejscowość i data sprawdzenia)

Źródło: AIPN, sygn. IPN 0639/71, bp Stanisław Adamski, k. 1–10.